

**ระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4
สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดปราจีนบุรี**

**A Four Noble Truth - Based Instructional Management System
for Secondary School Students in Prachinburi Province**

พระมหากัลยวรรธน์ กิตติธโร (มีชัย)

Phramaha Kanyawat Kittithalo (Meechai)

พระมหาสมบุญ สุธมโม

Phramaha Somboon Suthummo

สายรุ้ง บุบผาพันธ์

Sairoong Bubpaphan

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email : napadon@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 5 ธันวาคม 2566

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 28 ธันวาคม 2566

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 28 ธันวาคม 2566

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์การวิจัยคือ 1) เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดปราจีนบุรี 2) เพื่อประเมินสภาพปัญหาและความต้องการของระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดปราจีนบุรี 3) เพื่อพัฒนาระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดปราจีนบุรี 4) เพื่อประเมินและรับรองระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดปราจีนบุรี

การวิจัยครั้งนี้ใช้แบบพัฒนา กล่าวคือ การสำรวจ โดยสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างนักเรียนมัธยมศึกษาจำนวน 217 คน ซึ่งได้มาโดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง และการสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษาและคณะครูในโรงเรียน และครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จำนวน 15 รูป/คน ด้วยการเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์

ผลการวิจัย พบว่า

1. ผลการศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดปราจีนบุรี พบว่า กระบวนการเรียนการสอน 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 คือ ขั้นกำหนดปัญหา (ขั้นทุกข์) คือ การให้ผู้เรียนระบุปัญหาที่ต้องการแก้ไข ขั้นตอนที่ 2 คือ ขั้นตั้งสมมติฐาน (ขั้นสมุทัย) คือ การให้ผู้เรียนวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา และตั้งสมมติฐาน ขั้นตอนที่ 3 คือ ขั้นทดลองและเก็บข้อมูล (ขั้นนิโรธ) คือ การให้ผู้เรียนกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการทดลอง ขั้นตอนที่ 4 คือ ขั้นวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล (ขั้นมรรค) คือการนำข้อมูลมาวิเคราะห์และสรุปเป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้

2. ผลการประเมินสภาพปัญหาและความต้องการของระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 พบว่า ในภาพรวมทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านหลักสูตร อยู่ในระดับมาก 2) ด้านกระบวนการเรียนรู้ อยู่ในระดับปานกลาง 3) ด้านสื่อการเรียนการสอนอยู่ในระดับมาก 4) ด้านกิจกรรมการเรียนรู้ในระดับมาก 5) ด้านการวัดและประเมินผล มีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง

3. ผลการพัฒนาระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดปราจีนบุรี พบว่า มีการกำหนดปัญหา มีการตั้งสมมติฐาน มีวิธีการทดลอง มีการแยกประเภทของปัญหา และบูรณาการเข้ากับอริยสัจ 4 กระบวนการพัฒนาระบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักอริยสัจ 4

4. ผลการประเมินและรับรองระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดปราจีนบุรี ได้ผลลัพธ์การประเมินและรับรองระบบการสอนพระพุทธศาสนา โดยคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิสอบ Focus Group Discussion จำนวน 12 รูป/คน เมื่อวันที่ พุธที่ 30 มีนาคม 2566 ณ วัดตาลเจ็ดช่อ ตำบลตลาดกรวด อำเภอเมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง

คำสำคัญ : ระบบการจัดการเรียนการสอน, พระพุทธศาสนา, หลักอริยสัจ 4

ABSTRACT

Objectives of this Dissertation were four folds, (1) to study acknowledgement a management system for Teaching and Learning in Buddhism according to The Four Noble Truths for High School Students, Prachinburi Province. (2) To evaluate problem and wanted a management system for Teaching and Learning in Buddhism according to The Four Noble Truths for High School Students, Prachinburi Province. (3) To develop a management system for Teaching and Learning in Buddhism according to The Four Noble Truths for High School Students, Prachinburi Province. (4) To evaluate and guarantee a management system for Teaching and Learning in Buddhism according to The Four Noble Truths for High School Students, Prachinburi Province.

It was a Research and Development =R&D by survey and interview research from exempling group 217 persons and interview 15 persons by Purposive Selection. The tools used by Questionnaire and Interview.

May founding;

(1) On the acknowledgement from a management system for Teaching and Learning in Buddhism according to the Four Noble Truths for High School Students, Prachinburi Province. It found that, the 4-process teaching were the 1st step (Suffering) mean mention problems to solve, 2nd step mean hypnotist (the cause of suffering) mean problem analyzing, 3rd step for test and correct data (extinction of suffering) mean set and analyze problem, 4th step data analyze and summary (the path leading) mean data analyzing and summary learning process.

(2) On evaluation needing for a management system for Teaching and Learning in Buddhism according to The Four Noble Truths. It found that, for 5 parts mean 1) curriculum as more level 2) for learning process as medium level 3) for media learning as more level, 4) for learning activity as more level, 5) for evaluation as medium level.

(3) On development a management system for Teaching and Learning in Buddhism according to The Four Noble Truths for High School Students, Prachinburi Province. It found that, there were problems setting hypnotist setting then classify and integration with the Four Noble Truths and process for learning management.

(4) On evaluation and assurances of a management system for Teaching and Learning in Buddhism according to The Four Noble Truths for High School Students, Prachinburi Province. It was result for evaluation and Buddhist assurances by focus group dissuasion 12 persons on Thursday 30 March 2023 B.E. at Wat Tal Jedcho Taladground sub-district Meuang Ang thong.

Keywords: Teaching Management System, Buddhism, Four Noble Truths

1. บทนำ

ปัจจุบันประเทศไทยใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เป็นหลักสูตรการศึกษาสำหรับการศึกษาในระบบ นอกระบบ และอรรถยาศัย ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญโดย ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมายสามารถเทียบโอนผลการเรียนรู้และประสบการณ์ได้ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนตามมาตรฐานการเรียนรู้ให้เป็นคนดี เป็นคนเก่ง และมีความสุข ทั้งนี้หลักสูตรมีการ กำหนดวิสัยทัศน์ จุดหมาย สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ มาตรฐานการ เรียนรู้ รวมถึงตัวชี้วัดที่ชัดเจน เพื่อให้ท้องถิ่นและสถานศึกษาใช้เป็นกรอบและทิศทางในการจัดทำหลักสูตรการเรียนรู้ สำหรับท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษา และการจัดการเรียนรู้

เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนทุกคนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีคุณภาพ ด้านความรู้และทักษะที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง และแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ดังนั้น การศึกษาในระดับนี้จึงมีไม่เพียงการผลิตผู้เรียนให้มีความรู้ และทักษะพื้นฐานตามหลักสูตร เท่านั้นแต่ยังต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัย และปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ รู้จักใช้ความคิดวิจารณ์ญาณและสามารถดำรงตนอย่างเหมาะสมในสังคมไทย

เรื่องการจัดการศึกษาพระพุทธศาสนาในปัจจุบันนี้ หลายท่านได้ให้ความคิดเห็นในแง่ ต่างๆ กัน เช่น ท่านพุทธทาสภิกขุ ให้ความหมายว่า โลกกำลังมีการศึกษา ชนิดที่เปรียบได้กับสัตว์ที่มีหางขาดอยู่ ซึ่งมีผลในการนำโลกไปสู่ความวินาศมากกว่าที่จะนำไปสู่สันติภาพ โลกมนุษย์กำลังเต็มไปด้วยกิเลสในแง่ของคุณธรรมทางด้านจิตใจตกต่ำลง การศึกษาจึงมีสภาพเหมือนสัตว์หางด้วน ทางแก้อย่างอื่นไม่มี นอกจากธรรมะกลับมา ธรรมะจะกลับมาได้ก็เมื่อมีการศึกษาที่มีลักษณะไม่เหมือนสัตว์ หางขาดเท่านั้น คือมีการศึกษาแต่วิชาการและวิชาชีพเท่านั้น ไม่มีการศึกษาเรื่องมนุษย์ที่มีคุณธรรม จริยธรรมอย่างถูกต้องของมนุษย์กันเสียเลยในการสอนวิชาพระพุทธศาสนา โดยมีพระภิกษุสงฆ์ ทำหน้าที่การเป็นสาวกที่ดั้นด้น เป็นการช่วยกันประกาศพระศาสนา เผยแผ่ธรรมะสู่เยาวชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคสมัยปัจจุบัน มีการ เปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว เป็นสาเหตุในการดำเนินชีวิตของเยาวชน มี การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิตตามไปด้วย เช่น พ่อแม่ต้องตื่นแต่เช้าเพื่อออกไปทำงาน ไม่มี เวลาสอนลูกสอนหลาน ส่งผลให้เกิดช่องว่างทางสังคม เกิดปัญหาอาชญากรรม ยาเสพติด การค้า ประเวณี ปัญหาต่างๆ เหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาเยาวชนของชาติ เพื่อให้การพัฒนาบรรลุตามเป้าหมาย การเรียนรู้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วยการให้การศึกษาแก่นักเรียนตามแนวทางที่ถูกต้องและเหมาะสมเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เพราะจะทำให้เยาวชนหรือนักเรียนได้รับการพัฒนา เป็นคนที่สมบูรณ์ เป็นคนที่มีคุณภาพดี คือมีทั้งความรู้ความสามารถในทางพระพุทธศาสนา การทำกิจกรรมต่างๆ ให้เจริญก้าวหน้า และสิ่งสำคัญคนมีคุณธรรมจริยธรรมประจำในจิตใจ การศึกษาวิชาให้เป็นไปตามความเหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมในปัจจุบัน นอกจากจะส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพแล้วยังสามารถปฏิบัติให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ตลอดทั้ง ยังส่งเสริมการพัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรม มีความเมตตา กรุณา คือปรารถนาดีต่อกัน ส่งผลทำให้การ ประพฤติปฏิบัติมีความถูกต้องดีงาม เกิดความสุขกายสบายใจในการดำเนินชีวิตและความสงบสุขใน สังคมก็จะตามมาด้วย

ในพุทธศาสนามีหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมการจัดการศึกษารเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนามากมาย ซึ่งหลักอริยสัจ 4 ประการคือ ทุกข์ สมุทัย การเกิดขึ้น หรือ สาเหตุแห่งทุกข์ นิโรธ ความดับทุกข์ และมรรคทางที่นำไปสู่ความดับทุกข์ทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า อริยสัจ 4 ประการ คือ ความรู้ที่บ่งบอกให้เห็นชัดว่า อะไรเป็นอะไรอย่างครบถ้วน มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาและสามารถแก้ไขปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในปัจจุบันได้ การพัฒนาด้านคุณธรรมจริยธรรมให้เด็กนักเรียนถือเป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากปัจจุบันคุณธรรมจริยธรรมในสังคมลดน้อยลงไปมาก คนในสังคมเห็นแก่ตัวกันมากขึ้น การอบรมสั่งสอนเด็กจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ครู อาจารย์ และพ่อ แม่ ผู้ปกครองต้องดูแลเอาใจใส่ หากเด็กได้รับการเลี้ยงดูหรืออบรมสั่งสอนอย่างไรก็จะเป็นอย่างนั้น ซึ่งครูอาจารย์ถือเป็นบุคคลที่มีส่วนสำคัญในการอบรมสั่งสอนให้เด็กนักเรียน

มีคุณธรรมจริยธรรม และเป็นคนดีของสังคม พ่อ แม่ ผู้ปกครองเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับเด็กต้องคอยดูแล ส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็กมีคุณธรรมจริยธรรมเพิ่มขึ้น เมื่อทุกคนมีคุณธรรมจริยธรรมก็จะมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ไม่เอา รัดเอาเปรียบ เคารพกฎกติกา ระเบียบต่างๆ ที่วางไว้เป็นการช่วยสร้างสังคมที่น่าอยู่ต่อไป

การเรียนการสอนในรายวิชาพระพุทธศาสนา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะครูและบุคลากรทางการศึกษายังขาดทักษะในการคิดวิเคราะห์ ขาดความกระตือรือร้นในการแสวงหา ความรู้ และเน้นการสอนโดยการบอกและให้เด็กท่องจำ เน้นวิชาความรู้มากกว่าการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่ เด็กและยังไม่สามารถสร้างบรรยากาศการเรียนรู้จากสิ่งต่างๆ ใกล้ตัวได้ ขณะเดียวกันครูได้รับการพัฒนายังไม่ เพียงพอและไม่ต่อเนื่อง ทำให้ผู้เรียนไม่เกิดความซาบซึ้งพอนำเอาหลักธรรมไปประพฤติปฏิบัติให้บังเกิด ประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณธรรมและคุณภาพทางจิตใจ จึงมักจะส่งผลออกมาว่า เยาวชนไทยขาดระเบียบวินัย ติด ยาเสพติด ก่อการทะเลาะวิวาทกัน สังคมเกิดความวุ่นวาย

ในสภาพปัจจุบันการจัดการเรียนการสอนรายวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัด ปราจีนบุรี ประสบกับปัญหาการจัดการเรียนการสอนที่ยังไม่ตอบสนองความแตกต่างระหว่างบุคคลและสอดคล้อง กับสภาพความเป็นจริงของชีวิตนักเรียน จึงทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในรายวิชาพระพุทธศาสนา ไม่เป็นไปตาม เกณฑ์มาตรฐานด้านผู้เรียน ซึ่งจากรายงานผลการประเมินคุณภาพผู้เรียนในการทดสอบระดับท้องถิ่น ในสาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรม ระดับชั้นมัธยมศึกษา ย้อนหลัง 3 ปีการศึกษาพบว่า นักเรียนมีคะแนนเฉลี่ยในระดับต่ำและไม่เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานด้านผู้เรียนที่กำหนด ซึ่ง ในยุคสังคมปัจจุบันนี้มีความก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วถ้ายังมีการเรียนการสอนที่ยังเหมือนเดิมก็จะทำให้นักเรียนเกิด ความเบื่อหน่ายต่อการเรียน ไม่สนุกสนใจเรียนทำให้การเรียนไม่มีประสิทธิภาพจึงมีการพัฒนา ระบบการสอน ขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในโรงเรียนมัธยมศึกษา

จากการศึกษาเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยในฐานะครูสอนศีลธรรมในโรงเรียนจึงพบกับปัญหา และ อุปสรรคการเรียนรู้ของนักเรียนด้านหลักธรรม และการจัดการเรียนการสอนของครูเพราะว่าหลักธรรมอริยสัจ 4 คือ ทุกข์ สมุทัย การเกิดขึ้นหรือสาเหตุแห่งทุกข์ นิโรธ ความดับทุกข์และมรรค ทางที่นำไปสู่ความดับปัญหา อุปสรรคการเรียนการสอนทำให้ผู้วิจัยสนใจวิจัยเรื่อง ระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลัก อริยสัจ 4 เพื่อนำไปพัฒนาระบบการจัดการเรียนการสอนนักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดปราจีนบุรี จะทำให้นักเรียน มีความสุขกับการเรียน และส่งเสริม สนับสนุนนโยบายดังกล่าวให้มีประสิทธิภาพสูงสุด ในการพัฒนาคน พัฒนา นักเรียนต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดปราจีนบุรี

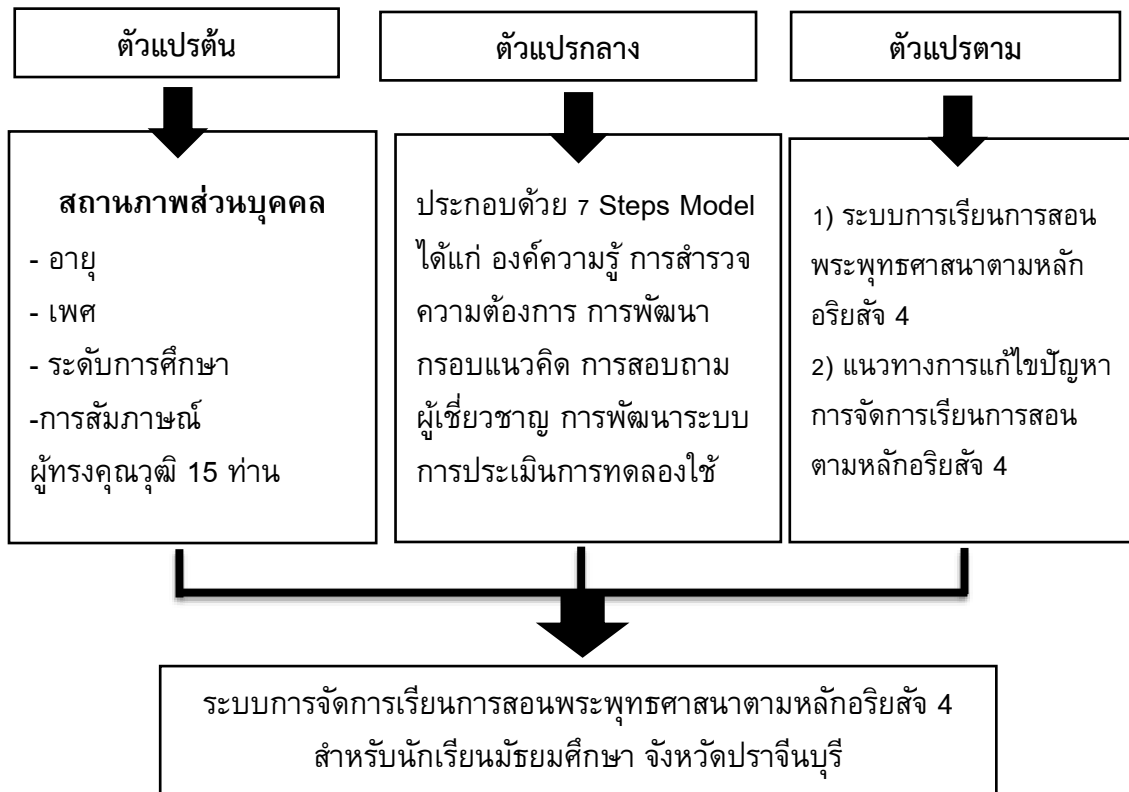
2.2 เพื่อประเมินสภาพปัญหาและความต้องการของระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตาม หลักอริยสัจ 4 สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดปราจีนบุรี

2.3 เพื่อพัฒนาระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดปราจีนบุรี

2.4 เพื่อประเมินและรับรองระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดปราจีนบุรี

3. กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง ระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดปราจีนบุรี ผู้วิจัยได้วางกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบการศึกษา ดังนี้



4. อภิปรายผลการวิจัย

มีข้อค้นพบใหม่จากการอภิปรายผลการวิจัยการวิเคราะห์ข้อมูลจากคำถามและจากการสัมภาษณ์ ควรคำนึงถึงประเด็นที่สำคัญ ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ดังนี้

4.1 ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดปราจีนบุรี พบว่า จากการวิเคราะห์ การสังเคราะห์เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และหลักการแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดระบบ การออกแบบ

ระบบการสอน การสอนพระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 การจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 การจัดกิจกรรมการสอนโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการสอน เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การสร้างความรู้แล้วนำหลักการแนวคิด และทฤษฎีดังกล่าวมาทำการวิเคราะห์ การสังเคราะห์ เพื่อสร้างแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่มุ่งเน้นการพึ่งพาตนเอง การรู้จักแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวันและการสร้างความรู้จากกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดองค์ประกอบ และขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และเพื่อให้การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนบรรลุผลตามจุดประสงค์การเรียนรู้และวัตถุประสงค์ของระบบการสอนตามที่กำหนดได้ ระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี กระบวนการที่เกี่ยวกับการจัดระบบ และออกแบบระบบการสอน พบว่า การออกแบบระบบการเรียนการสอนควรประกอบด้วยองค์ประกอบที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เพื่อแสดงให้เห็นถึงโครงสร้างของระบบที่แสดงความสัมพันธ์ และการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันอย่างเป็นระบบของแต่ละองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง และแสดงการเชื่อมโยงไปสู่ขั้นตอนของแบบจำลองระบบได้ ซึ่งองค์ประกอบระบบการเรียนการสอนควรประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ คือ 1) บริบท (Context) 2) ปัจจัยนำเข้า (Input) 3) กระบวนการ (Process) 4) ผลลัพธ์ (Output) 5) ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อมรา รอดดารา ได้วิจัยเรื่อง “ผลการสอนแบบอริยสัจสี่เรื่องหลักธรรม ที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความสามารถคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัยของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนอนุบาลสุริยาอุทัยพินาย จังหวัดนครราชสีมา” ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องหลักธรรมของนักเรียนที่เรียนจากวิธีการสอนแบบอริยสัจสี่ หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และความสามารถทางการคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัยของนักเรียนที่เรียนจากวิธีการสอนแบบอริยสัจสี่ หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ อรอนงค์ ศรีชัยสุวรรณ ได้วิจัยเรื่อง “ผลการใช้ชุดการสอนแบบอริยสัจ 4 ที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และความสามารถในการคิดแก้ปัญหาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4” ผลการวิจัย คือ 1) ชุดการสอนแบบอริยสัจสี่ที่สร้างขึ้นมีประสิทธิภาพ 2) นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุดการสอนแบบอริยสัจ 4 มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และ 3) นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุดการสอนแบบอริยสัจ 4 มีความสามารถในการคิดแก้ปัญหาหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

4.2 ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อประเมินสภาพปัญหาและความต้องการของระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดปราจีนบุรี จำแนกเป็นด้านต่างๆ ได้ดังนี้

ด้านหลักสูตร พบว่า มีระดับความคิดเห็นในภาพรวมอยู่ระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อโดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย 3 อันดับ ได้แก่ หลักสูตรมีการพัฒนาประสบการณ์ที่ผู้เรียนได้รับด้านต่างๆ การออกแบบการจัดทำหลักสูตรได้เหมาะสมกับประสบการณ์ด้านต่าง ๆ ของผู้เรียน หลักสูตรสามารถตอบสนองจุดมุ่งหมายทางการศึกษา และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อโดยเรียงลำดับจากน้อยไปหามาก 3 อันดับ ได้แก่ หลักสูตรมีการจัดลำดับ

ขั้นตอนในการเรียนการสอนอย่างเหมาะสม ผู้สำเร็จการศึกษาจากหลักสูตร สามารถศึกษาต่อในอาชีพที่ตนสนใจได้ หลักสูตรช่วยให้ครูมีการฝึกการพัฒนาทักษะการคิดของผู้เรียน

ด้านกระบวนการเรียนรู้ พบว่า มีระดับความคิดเห็นในภาพรวมอยู่ระดับมากปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อโดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย 3 อันดับ ได้แก่ ผู้เรียนได้เรียนรู้กระบวนการผัสสะทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น หายใจ ผู้สอนเกิดความพึงพอใจในทักษะการเรียนรู้ที่เพิ่มขึ้น การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียนเป็นไปตามจุดมุ่งหมายหลักการเรียนรู้ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อโดยเรียงลำดับจากน้อยไปหามาก 3 อันดับ ได้แก่ ผู้เรียนมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเรียนรู้ที่ค่อนข้างถาวร ซึ่งเป็นผลมาจากการฝึกปฏิบัติและการเสริมแรง เมื่อผู้เรียนได้รับประสบการณ์การเรียนรู้ สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ มีการใช้เทคนิคต่างๆที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ในเนื้อหาสาระตามจุดมุ่งหมาย

ด้านสื่อการเรียนการสอน พบว่า มีระดับความคิดเห็นในภาพรวมอยู่ระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อโดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย 3 อันดับ ได้แก่ เป็นเครื่องมือที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ ผู้สอนมีการใช้สื่อการเรียนรู้อุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอน ผู้สอนมีการใช้สื่อการเรียนรู้อุปกรณ์ในการพัฒนาผู้เรียนให้เข้าใจเนื้อหามากขึ้น และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อโดยเรียงลำดับจากน้อยไปหามาก 3 อันดับ ได้แก่ ผู้สอนมีการใช้สื่อการสอนที่หลากหลาย อาทิ แบบจำลอง สื่อวีดิทัศน์ เพลงฯ ผู้สอนมีการใช้เทคโนโลยีช่วยในการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ ผู้สอนสามารถเข้าใจและใช้สื่อในการจัดการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ

ด้านกิจกรรมการเรียนรู้ พบว่า มีระดับความคิดเห็นในภาพรวมอยู่ระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อโดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย 3 อันดับ ได้แก่ ผู้สอนและนักเรียนมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นอย่างดี ผู้สอนและนักเรียนมีปฏิสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในรูปแบบต่างๆ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อโดยเรียงลำดับจากน้อยไปหามาก 3 อันดับ ได้แก่ นักเรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ โดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแบ่งปันทรัพยากรการเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนเป็นการสร้างกัลยาณมิตรที่ดีต่อกันระหว่างนักเรียนต่อนักเรียน ผู้เรียนสามารถนาประสบการณ์จากกิจกรรมการเรียนรู้ไปใช้ได้

ด้านการวัดและประเมินผล พบว่า มีระดับความคิดเห็นในภาพรวมอยู่ระดับน้อยเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อโดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย 3 อันดับ ได้แก่ เพื่อพัฒนาการของนักเรียนแต่ละบุคคล เป็นการประเมินคุณภาพ ทักษะ ความรู้ ความเข้าใจ ของนักเรียนแต่ละบุคคล เพื่อนำไปพัฒนาต่อ มีการวิเคราะห์ตามเกณฑ์ที่กำหนดประเมินออกมาในรูปแบบตัวเลข และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อโดยเรียงลำดับจากน้อยไปหามาก 3 อันดับ ได้แก่ มีการนำผลการวัดประเมินผลที่ได้ ไปชี้แจงและพัฒนาในส่วนที่ด้อยของนักเรียน มีเกณฑ์การวัดอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้สอนใช้การสังเกตเป็นการประเมินผลการเรียนรู้ มีความสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของจรัล กาอินทร์ ศึกษาปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอปาน จังหวัดลำปาง พบว่าการประเมินผลอยู่ในระดับน้อยควรประเมินผลให้ครอบคลุมทั้งด้านพุทธิพิสัย ทักษะพิสัย จิตพิสัย และสอดคล้องกับการวิจัยของ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้ทำการวิจัยเรื่อง ผลการจัดการเรียนการสอนรายวิชาพระพุทธศาสนา พบว่า ความคิดเห็นโครงสร้างของหลักสูตรชี้มุ่งไปที่เนื้อหาสาระส่วนใหญ่มีความยากง่ายปานกลาง ด้านการบริหารโรงเรียนไม่มีผลทำให้นักเรียนไม่ชอบ ไม่สนใจ ไม่อยากเรียน ด้านผู้สอนมีส่วนทำให้

นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย เป้าหมายในการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา เนื่องจากผู้สอนขาดสิ่งเร้าสิ่งจูงใจในทางบวกแก่นักเรียน อันได้แก่บุคลิกภาพและเทคนิคการสอน

4.3 ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อพัฒนาระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดปราจีนบุรี เป็นการวิเคราะห์การพัฒนาเป็นกระบวนการดังนี้

กระบวนการที่ 1 ทุข (การกำหนดปัญหา) ศึกษาสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น สภาพแวดล้อมสื่อการเรียนการสอนและครูผู้สอนว่า มีปัญหาอะไรและอุปสรรค ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์นั้นทุกข์เหล่านั้นเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับการนำมาตั้งคำถามให้นักเรียนได้ฝึกฝนการคิด การค้นหาปัญหา เป็นการฝึกคิดแบบเชื่อมโยงเข้าหากัน คิดแบบค้นหาสาเหตุ รวมทั้งการคาดคะเนคำตอบด้านหลักสูตรให้ครูผู้สอน มีส่วนร่วมในการร่างหลักสูตรเฉพาะ หรือบูรณาการเข้าหลักพุทธธรรมนั้น

กระบวนการที่ 2 สมุทัย (สาเหตุ) หรือตั้งสมมติฐาน การให้ผู้เรียน ได้วิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา ไม่ว่าจะเป็นด้านหลักสูตร ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านเนื้อและปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับระบบการจัดการเรียนการสอน โดยศึกษาสาเหตุ เน้นวิธีการคิด การกระทำและเหตุปัจจัยต่างๆ ที่เป็นสาเหตุของความทุกข์ทั้งหมด โดยการตั้งสมมติฐานให้นักเรียนได้มีส่วนร่วม แสวงหาการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นขั้นตอน ตั้งแต่การวางแผน การจัดลำดับความสำคัญของการจัดการศึกษา เพื่อให้นักเรียนได้รวบรวมข้อมูลจากปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งการรวบรวมข้อมูลต่างๆ

กระบวนการที่ 3 นิโรธ (ผล) พัฒนาการทดลองและการรวบรวมข้อมูล โดยครูผู้สอนควรตั้งเป้าหมายให้ผู้เรียนกำหนดวัตถุประสงค์ และวิธีการทดลอง เพื่อพิสูจน์สมมติฐาน เป็นการพัฒนาการเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้ด้านสื่อการเรียนการสอน มีการจัดอบรมครูผู้สอนในการผลิตสื่อเพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนให้ผู้เรียนได้เห็นภาพจากสื่อ ซึ่งมีความจำเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะยุคปัจจุบัน สื่อมีความจำเป็นมาก การเรียนโดยใช้หลักของอริยสัจ 4 เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

กระบวนการที่ 4 มรรค (วิธีการแก้ปัญหา) พัฒนาการวิเคราะห์หาสาเหตุ เพื่อแก้ปัญหาซึ่งการวิเคราะห์ตามหลักมรรค จะต้องจัดหมวดหมู่ข้อมูล หมายถึงการเก็บข้อมูลด้านปัญหาต่าง ๆ แล้วมาจัดลำดับ แยกประเภทของปัญหาแล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ เปรียบเทียบปัญหาที่ได้จากการวิเคราะห์แล้ว เป็นการเรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหาคือ ชี้แนะเสนอองค์ความรู้จากวิเคราะห์และสังเคราะห์ปัญหาที่ชัดเจน และเป็นที่น่าสนใจ เกิดการจัดการเรียนการสอนตามหลักอริยสัจ 4 เมื่อวิเคราะห์เสร็จแล้วต้องมีการวัดและประเมินผลด้วย

กระบวนการที่ 5 สรุปผล เป็นการพัฒนาการเรียนขึ้นมาอีกหนึ่งขั้นตอน เพื่อเสริมสร้างการเรียนเชิงบูรณาการเข้ากับหลักอริยสัจ 4 ให้นักเรียนเป็นขั้นตอนการฝึกผู้เรียนได้นำความรู้ที่เข้าใจ จำการปฏิบัติผ่าน 4 กระบวนเบื้องต้น จะต้องมีการสรุปผล หรือประมวลผลการเรียนไปใช้ประโยชน์ เพื่อตนเองและส่วนรวม หรือเห็นต่อประโยชน์ส่วนรวมด้วยการทำงานเป็นกลุ่ม สร้างงานและทีมงาน เกิดการเรียนรู้เป็นทีม ร่วมสร้างผลงานที่ได้จากการแก้ปัญหาสังคมอย่างสร้างสรรค์ เป็นองค์ความรู้ที่ตนเองรับผิดชอบต่อสังคม อันเป็นการแสดงออกของการแก้ปัญหา และแบ่งปันให้สังคมมีสันติอย่างยั่งยืน ผลการวิจัย พบว่า มีความสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ พระครูปัญญาวุฒนกิจ ปณฺญาวุฒโน (พิงสูงเนิน) ได้ทำการวิจัยเรื่อง สภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนของครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา ช่วงชั้นที่ 4 ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา

นครราชสีมา เขต 4 ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพการจัดการเรียนการสอนโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีสภาพอยู่ในระดับมาก 3 ด้าน โดยด้านที่มีสภาพการจัดการเรียนการสอนมากที่สุด ได้แก่ ด้านหลักสูตร รองลงมา ได้แก่ ด้านการวัดผลและประเมินผล และด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามลำดับ ยกเว้นด้านอุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอนที่มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง 2) ปัญหาการจัดการเรียนการสอนโดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อย เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีปัญหาการจัดการเรียนการสอนอยู่ในระดับปานกลาง 2 ด้าน และมีปัญหาอยู่ในระดับน้อย 2 ด้าน โดยด้านที่มีปัญหาระดับปานกลางเป็นอันดับแรก คือ ด้านอุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอน รองลงมา คือ ด้านหลักสูตร ด้านการวัดและประเมินผล และด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน 3) ครูผู้สอน ที่มีเพศต่างกัน มีวุฒิการศึกษาทางโลกต่างกัน มีประสบการณ์สอนต่างกันและมีการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาต่างกัน มีสภาพการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ช่วงชั้นที่ 3 ทั้งโดยภาพรวมและเป็นรายด้านไม่แตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05 4) ครูผู้สอน ที่มีเพศต่างกัน มีวุฒิการศึกษาทางโลกต่างกัน มีประสบการณ์สอนต่างกันและมีการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาต่างกัน มีปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ช่วงชั้นที่ 3 ทั้งโดยภาพรวม และเป็นรายด้านไม่แตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05 ครูผู้สอนที่มีวุฒิการศึกษาทางโลกต่างกันมีปัญหาด้านอุปกรณ์และสื่อการเรียน และพบว่าสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ ได้ทำการวิจัยเรื่อง ทักษะการสอนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 แบบใช้ปัญหาเป็นฐานของพระสงฆ์ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผลการวิจัยพบว่า 1) การสอนสังคมศึกษา ต้องยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Children Center) 2) ต้องมีพุทธวิธีการสอนของพระพุทธองค์มี 4 ประการ คือ แจ่มแจ้ง จูงใจ แก่ล้ากล้า และร่าเริง 3) ต้องมีรูปแบบการสอนที่ชัดเจนที่กระตุ้นผู้เรียนรู้จักใช้สมองวิเคราะห์เป็นคิดเป็นไม่ใช่ท่องจำ 4) ต้องมีการประยุกต์ทฤษฎีใหม่ ๆ และใกล้ชิดไปใช้ในการบริหารจัดการในการเรียนการสอน 5) ต้องมีระบบการสอนสังคมศึกษาที่เป็นรูปแบบ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยซึ่งเป็นการสอนที่เป็นระบบที่นิสิตต้องเชื่อมโยงกับพระไตรปิฎกและเลือกเรียนวิชาอื่น ๆ ตามสาขาที่ตนเองสนใจ การสอนก็เป็นระบบที่แน่นอน 6) ต้องมีพุทธวิธีการสอน โดยพระสงฆ์ที่เป็นนิสิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกรูปจะต้องได้รับการอบรมพุทธวิธีการสอนในรูปแบบต่าง ๆ 7) ต้องมีรูปแบบหรือกระบวนการขั้นตอนในการเรียนการสอน 8) ต้องมีการประยุกต์ทฤษฎีวิทยาการการสอนรู้จักการทำสื่อการเรียน สื่อสิ่งแวดล้อม สื่อบุคคล สื่อธรรมชาติที่พระพุทธองค์ทรงใช้สอนแสดงธรรมและทฤษฎีการสอนต่าง ๆ 9) ต้องเชื่อมโยงกับบุคลิกลักษณะของพระสงฆ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้อย่างกลมกลืน ได้แก่ มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส, รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคม, มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา, มีความสามารถในการแก้ปัญหา, มีความใฝ่รู้ใฝ่คิด, รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม, มีโลกทัศน์กว้างไกล, เป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญา, มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเอง ให้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรม

4.4 ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 4) เพื่อประเมินและรับรองระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดปราจีนบุรี

ประเมินและรับรองระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดปราจีนบุรี จากผลการวิเคราะห์แนวทางการคิดเห็นจากการสัมภาษณ์ ตามแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย เรื่อง ระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา

จังหวัดปราจีนบุรี จำนวน 15 รูป/คน สรุปประเด็นที่สัมภาษณ์ มีผลสอดคล้องกับการวิเคราะห์ตามตาราง ผู้วิจัยอ้างอิงข้อมูลจากการสอบ Focus Group Discussion ได้มีคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิประเมินและรับรองระบบการพัฒนาสังคมสงเคราะห์ด้านการศึกษา รับการรับรอง 12 รูป/คน เมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2566 ณ วัดตางเจ็ดช่อง ตำบลตลาดกรวด อำเภอเมือง จังหวัดอ่างทอง ตามหลักฐานแสดงยืนยันไว้ในภาคผนวก โดยมี ศ. ดร. ชัยยงค์ พรหมวงศ์ เป็นประธานคณะกรรมการ

5. ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยวางข้อเสนอแนะต่าง ๆ ไว้ 2 แนวทาง ดังนี้

5.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. สถานศึกษา ควรนำระบบการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษา ไปใช้ในการเรียนการสอน หรือนำไปใช้เชิงบูรณาการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมผู้เรียนได้
2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรวิเคราะห์หาข้อมูลการจัดกิจกรรมโดยการสำรวจความต้องการการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษา
3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้ครูใช้เทคนิคการสอนที่น่าสนใจ สามารถจูงใจผู้เรียนให้เกิดความรู้ เข้าใจ และนำไปปฏิบัติได้
4. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเน้นการสอน และฝึกฝนอบรมเป็นรายบุคคลเพื่อเสริมทักษะการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับตัวชีวิตในรายวิชาพระพุทธศาสนา

5.2 ข้อเสนอแนะแนวทางในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำการศึกษากระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาของนักเรียนมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา
2. ควรศึกษานวัตกรรมจัดการกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา
3. ควรศึกษาระบบการจัดการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ส่งผลต่อการเรียนของนักเรียนมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา

บรรณานุกรม

กรมวิชาการ. (2557). ผลการจัดการเรียนการสอนรายวิชาพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: ศุภสภาลาดพร้าว.
กิตานันท์ มลิทอง. (2540.). เทคโนโลยีทางการศึกษาและนวัตกรรม. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
ฉลองชัย สุรวัฒนบุรณ. (2544). การออกแบบระบบการสอน. ภาควิชาเทคโนโลยีการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ. (2564). **ทักษะการสอนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 แบบใช้ปัญหาเป็นฐานของพระสงฆ์ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย** (รายงานการวิจัย). คณะครุศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- บุญเกื้อ ควรหาเวช. (2543). **นวัตกรรมการศึกษา** (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทยาการพิมพ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2557). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูปัญญาวัดนกิจ ปญญาวฑฒโน ฟิ่งสูงเนิน. (2559). **สภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนของครูผู้สอนวิชาเขต 4** (วิทยานิพนธ์หลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาหลักสูตรและการสอน). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- พระมหาอำนาจ เตชวโร ทองเพ็ชร. (2558). **รูปแบบการจัดการการเรียนรู้ ตามมาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ ในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 5** (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต พุทธบริหารการศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเลื่อน อมโร (สิงห์เจริญ). (2559). **การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา โรงเรียนวัดบางนานอก เขตบางนา กรุงเทพมหานคร** (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545. (2545).** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- ชัยยงค์ พรหมวงศ์. (2545). **การวางแผนการสอนและเขียนแผนการสอน, ในเอกสารการสอนชุดวิชาวิทยาการการสอน หน่วยที่ 8-15** (พิมพ์ครั้งที่ 7). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ศรีไพร จันท์เขียว. (2558). **การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาโดยพุทธวิธีบูรณาการ** (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Kim, B.H. and J. Kim. (2016). **Development and Validation of Evaluation Indicators for Teaching Competency in STEAM Education in Korea.** Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education, 12.
- Likertv Rensis A, (1961). **New Patterns of Management.** New York: McGraw-Hill Book Company Inc.
- McBride, M. (2011). **Relative-Income Effects on Subject Well-being in the Crosssection.** Journal of Economic Behavior & Organization.
- Schoderbek, P. P., Schoderbek, C. G., & Kefalas, A. G., (1990). **Management systems: conceptual consideration.** Boston: Richard D. Irwin Inc.
- Smith, W. A. (1982). **Management systems: Analysis and application.** Japan: CBS College, publishing.